

Надія Лащик

НОВЕЛИ ГІ ДЕ МОПАССАНА В ПЕРЕКЛАДАХ В. ЩУРАТА

Українські дослідники світової новелістики, аналізуючи прозу малого жанру кінця XIX – початку XX ст., не раз ставили ім'я Гі де Мопассана в ряд найвідоміших французьких письменників на теренах Західної України [2]. Згідно з даними, які наводяться в дисертації М.Н.Греська “Твори Гі де Мопассана в перекладах і критиці на Україні 1883-1960 рр.”, до 1899 року було перекладено на українську мову 34 новели і нариси цього письменника. Переклади творів Мопассана з'являлись у журналах і газетах різних політичних напрямків (“Діло”, “Зоря”, “Мир”, “Бесіда”, “Зеркало” тощо). Часто переклади були зроблені з газетних текстів, адже відомо, що Мопассан майже завжди спочатку публікував свої твори в пресі, а після цього видавав їх збірками [6].

У 90-х роках минулого століття ім'я Мопассана часто згадує І. Франко у своїх літературно-критичних статтях, опублікованих у журналі “Життя і слово”, “Літературно-науковий вісник” та польській газеті “Kurjer Lwowski”.

Франко вважав Мопассана найвидатнішим письменником 3-поміж послідовників Золя.

Заслуга Гі де Мопассана полягає в тому, що він повернувся від роману до новели і з винятковою майстерністю використав можливості цієї розповідної форми. Духовний учень і послідовник Гюстава Флобера, неперевершеного стиліста, Мопассан особливо ставився до слова, домагався чіткості, лапідарності стилю, ясності і точності думок. Це дало йому змогу створити струнку, лаконічну новелу, глибоко психологічну, актуальну і правдиву. Серед характерних рис прози малого жанру французького автора Ю.Да-

нилін виділяє “змістовність, динамічність і глибину” [1, с.225]. Мопассан демонструє, “нечувані пригоди” і дивні випадки, що становлять ядро новели, виростають із буденної, банальної, але достатньо жорсткої прози життя, із масового міщанського побуту. У новелах кризь різноманітність випадків проступає широка реалістична картина життя французької міської буржуазії й пронизаного дрібновласницькими інтересами селянства і, крім того, картина Франції, окупованої німецькими загарбниками під час франко-пруської війни. На противагу Меріме, Мопассану зовсім не властива романтична ідеалізація своїх героїв, що з патріотичних переконань протистоять окупантам, скромних і обездолених людей із народу, чії драми і благородні жертви залишилися ніким не поміченими. І позитивні, і негативні персонажі не виступають за рамки побутового сірого тла, прозаїчної буденності, і тим сильніший контраст між цим тлом і окремими подіями, що вступають у протиріччя з ним і водночас його висвітлюють.

Завдяки спостережливості, вмінню охопити одночасно окреме і ціле, форми і кольори, вмінню відгадувати таємний смисл жестів і вчинків та оцінювати рівночасно їх зовнішню вимогливість, Мопассан став близьким тодішнім українським художникам слова, зокрема В.Щурату.

У 1899 році накладом Української видавничої спілки у Львові вийшла невелика збірка новел Гі де Мопассана “Дика пані” та інші оповідання. Тут вміщено п’ять новел, перекладених Василем Щуратом. Книжечка справді заслужила собі пошану читачів. Про літературну цінність цієї збірки може свідчити коротенький відгук Лесі Українки в листі до Михайла Павлика від 7 червня 1899 р.: “Спілка”, спасибі їй, прислала ще книжечку Мопассана – вибір і переклад порядні” [7, с.273].

У новелістиці Мопассана можна умовно виділити три типи новел: новела характерів, літературна новела та новела акції. Умовно – тому, що елементи всіх трьох типів присутні у кожній з них, але тільки один залишається провідним, визначаючи ідейну структуру та композицію твору. Новела характерів – найбільше художнє досягнення Мопассана, і саме вона кількісно домінує в його творчості. У побудові такої новели основним мистецьким завданням Мопассана було змалювання людських характерів, показаних не тільки з різних сторін, але й у динаміці розвитку. Пейзаж, середовище, побут та інші зовнішні обставини, хоча й присутні у таких новелах, відіграють допоміжну роль. Характер сюжету відбиває не зовнішню інтригу, а динаміку людських переживань, душевних станів і почуттів. Така новела з її акцентацією на внутрішньому світі особистості, простої “маленької” людини, на внутрішніх драмах і конфліктах, що виявляють морально-етичні, духовні якості цієї особистості, стала близькою для перекладача Василя Щурата. Свідченням цього є перекладені ним новели Мопассана: “Дика пані”, “Бочівка”, “Місячна ніч”, “Ординанс”, “Каліка”.

Художнє пізнання внутрішнього світу здійснюється у процесі розширення кола проблем, нового бачення людини, видима оболонка душі якої

має складну психічну структуру, певну ієрархію цінностей, свої закономірності. Тому в кінці XIX ст. особливого значення набуває психологізм як предмет і особливість художнього зображення.

Психологічною новелою характерів, у якій розкриваються нові, невідомі душевні якості простої жінки і простежується їх розвиток у переломний момент, є новела Мопассана “La mère Sauvage”, у перекладі В.Щурата “Дика пані”. Зовнішні події відіграють тут допоміжну роль і тільки спонукають до розкриття цих нових якостей. Так, Мопассан змальовує характер простої селянки Віктуари Сімони, прозваної Соваж (тобто Дика), міцної старої жінки, високої й кошавої, як типової представниці свого стану: доброї господині, суворої й безстрашної, але замкнутої й зажуреної, бо життя її, як і всіх інших жінок, похмуре і безпросвітне. Вона наділена високими гуманними рисами, сприймає як звичайних людей навіть пруссаків, що живуть у її домі, між ними панують злагода, повага й любов. Солдати, у розумінні старої, такі ж люди, що десь залишили рідні домівки, своїх матерів і дітей, а на цю загарбницьку війну йдуть не з власної волі, а з примусу. Війна – це політичні амбіції можновладців, для селян вона далека й безглузда, а тому вони не відчувають патріотичної ненависті до завойовників. Та детонатором психологічного зламу у душі тітки Соваж стала звістка про смерть її єдиного сина. Мопассан показує свою героїню у стані афекту – інтенсивного емоційного почуття, коли логіка тверезого розуму різко перебудовується, відступає на другий план. Тітка Соваж не плакала, сиділа непорушена, така приголомшена, що навіть не відчувала болю. А її вражена пошкіка породжувала видіння жахливої картини: “... la tete tombant, les yeux ouverts, tandis qu’il mâchait le coin de sa grosse moustache, comme il faisait aux heures de colère” [9, с.330].

Перекладацьку роботу Василя Щурата характеризує точне й повне розуміння оригіналу і майже адекватне його відтворення засобами рідної мови: “... паде на землю його голова, як замикаються його гарні, чорні очі, а вус він закусив, як завжди, коли сердився” [3, с.3].

Тут доречно зауважити, що Щуратів переклад новели “Дика пані” незрівнянно кращий і точніший, ніж Л.Івченкової [6, с.111], бо він досконало знав французьку мову. Наприклад: вираз “J’y retournerai chez mon ami qui avait enfin fait reconstruire son château” [9, с.319] у перекладі Щурата звучить: “Я вибрався вкінці до його замку, ... що... свіжо двигнувся з руїн” [3, с.1]. Л.Івченкова дає тут якусь вимушену, натягнуту здогадку – “почав одбудовувати свій замок”.

Вживаючи вирази з народної мови: “Пішла думка за думкою, одна страшна, а друга ще страшніша” [3, с.3] Щурат відтворює фразу: “Les idées lui venaient une à une, affereuses, torturantes” [9, с.330]. Л.Івченкова дотримується букви оригіналу і пише: “Одна по одній приходили їй страшні, болочі думки” [4, с.111]. В її перекладі “toit de paille” – “солоний дах”, (у Щурата – “стріха”), “logis” – це “оселя”, замість “житло”, “хата”;

“son granol” – “ї великий хлопець” замість “син”; “bruit de voix” – “шум і голоси” замість “гомін”, як правильно переклав В.Щурат.

Коли і як зароджується думка про помсту у свідомості жінки, автор не показує, але промовиста натуралістична деталь – кров забитого кроля породжує у неї нові видіння закривавленого сина.

Тітка Соваж небагатослівна. Порівнюючи Щуратовий переклад фрази: “Elle les regardit de coté, sans parler, mûris – sant une idée, et le visage tellement impassible qu’ils ne s’aperçurent de rien [9, с.332]. – “Вона ж мовчки дивилася на них і думала, укладаючи з байдужим виразом лица помалу страшний план” [3, с.4] – з дослівним перекладом Івченкової: “Вона мовчки дивилася на них зіскоса, плекаючи одну певну думку з таким байдужим обличчям, що...” [4, с.112] ми, безумовно, віддаємо перевагу першому.

Материнська любов і бажання помститись доводять її до нелюдського вчинку. Сюжетний конфлікт, здавалось би, досягає кульмінаційної напруги у епізоді підпалу власної хати разом з німецькими солдатами.

Але картиною пожежі новела Мопассана не закінчується. Ця надзвичайно трагічна подія допомагає розкрити ще одну рису характеру героїні. Вона не скористалася тим, що згоріла її хата, не вдає божевільну, а чесно й відкрито признається у скоєному злочині, вважаючи свій вчинок героїстичним.

Основною причиною, що штовхає жінку на нелюдський вчинок, є війна, яка немилосердно, неждано вторгається у життя селян, порушуючи його звичайний уклад. Вона є чужою мирному населенню трударів, що звикли до праці на землі. У новелах Мопассана звучить неприхований протест проти війни, що приносить страждання мирному населенню, породжує його моральну деградацію. Адже смерть сина тітки Соваж від рук німецьких загарбників стає причиною психологічного зламу в душі героїні й усвідомлення постійців-пруссаків як ворогів. Психологічне ускладнення підкреслює невідворотність помсти окупантам. Навіть роблячи маленькі добрі діла, вони залишаються завойовниками, яким не місце на чужій землі. Новела Мопассана відображає увесь трагізм цієї війни.

Але Щуратів переклад, вдалий в цілому, має і деякі недоліки. Перекладач обмежився передачею тих місць твору, які безпосередньо стосуються фабули, і пропустив усі авторські відступи, роздуми письменника про любов до рідної землі та її природи, глибоко правдиві філософські узагальнення про відсутність національної ненависті у простих людей, про їх ненависть до війни, за яку панівні класи змушували бідних розплачуватися власною кров'ю. Щурат скоротив таким чином майже наполовину обсяг твору, що негативно відбилася на новелі, бо в такому вигляді вона вийшла сухою, як голий факт. Цим самим порушено загальний ритм та побудову твору і те враження, яке дає оригінал у цілому. Пропущені місця мають істотне значення для висвітлення ідейних та мистецьких концепцій Мопассана.

Зважаючи на австрійську цензуру, Щурат послідовно підмінив слова “німці”, “пруссаки” словами “вороже військо” або зовсім пропустив їх у перекладі. Сьогодні викликає заперечення і буквальний переклад прізвища героїні твору (“sauvage” – “дика”), яким було названо збірку.

Переклади чотирьох інших новел збірки, здійснених Василем Щуратом, відзначаються мовною майстерністю, повною відповідністю оригіналу, правильною передачею нюансів та внутрішньої атмосфери творів.

В основі новели “Місячна ніч” (“Clair de Lune”) – конфлікт між священиком і племінницею. Глибокий психолог, автор примушує служителя віри під впливом певних обставин і подій глянути на навколишній світ очима звичайної людини.

Ось уривок з новели “Місячна ніч”, перекладеної Щуратом: “Недаром ім'я його нагадувало битву, – отця Маріньяно. Він був високий ростом, худощавий, вражливий, фанатичного темпераменту, але при всім тим правий. Всі основи його віри були непохитні, без найменшого сліду вагань. Він вмовив себе не на жарт, що знає свого Бога, та що розум може згубити всі його думки, примхи і наміри” [3, с.30]. Порівняємо з оригіналом: “Il portait bien son nom de bataille, l'abbé Marignan. C'était un grand prêtre maigre, fanatique, d'âme toujours exaltée, mais droite, d'oscillations. Il s'imaginait sincerement connaître son Dieu, pénétrer ses desseins, ses volontés, ses intentions” [8, с.105].

Хоч перекладові Щурата більше ста років (надрукований вперше в газеті “Діло” в 1894 р.), він не постарівся й досі. Може, дещо багатослівний, він правильно передає ідею і думки оригіналу.

Іван Рильський пізніше переклав цей текст так: “Дуже воно йому пасувало, абатові Маріньякові, войовниче його прізвище. Він був високий, худий, екзальтований фанатик, щира, одначе, душа. Переконання мав певні, непохитні. Вважав по ширості, що знає свого бога, знає його волю, наміри, знає, що кому від бога призначено” [4, с.67].

Цей переклад зберігає внутрішню милозвучність тексту, відтворюючи його структуру заміною чотирьохразового повторення займенника “ses” – двократною анафорою дієслова “знає”. Але при порівнянні двох перекладів треба не забувати, що перший здійснений тоді, коли українська літературна мова, зустрічаючи безконечні перешкоди, тільки виборювала собі право на існування [5].

Новела “Місячна ніч”, за винятком декількох реплік, являє собою розповідь автора. У першій частині новели подано психологічну характеристику абата Маріньяно, який, як своєрідний філософ, замислюється над причинами впорядкованості навколишнього світу. Його висновки завжди були однакові – все на світі виникло завдяки незмінній мудрості Всевишнього. Тому він ненавидів жінок, оскільки вони, згідно з його переконаннями, були створені лише для спокуси чоловіків, були для них своєрідною пасткою. Справжнє переродження відбулося в душі абата, коли

одного разу він побачив небогу з її коханцем. Міцно обнявшись, йшли вони стежкою, освітленою чарівним місячним сяйвом. Абат відчув справжнє потрясіння. Кому вона призначена, ця зворушлива чудова картина, ця поезія? Адже всі люди сплять і не бачать цієї краси. Закоханим, яких він переслідував? Засоромлений, не насмілюючись потривожити їхню самотність, він відступив, наче перед тим хотів порушити недоторканість “того храму, до якого входить не мав права” [3, с.37]. Мопассан не продовжує цю історію, але стає зрозумілим, що пережите отцем Мариньяно потрясіння примусить його іншими очима дивитись на взаємини людей.

В.Щурат правильно відтворив іронічно-розмовну авторську мову новели, біблейно-патетичний стиль проповідей, романтично-схвильований стиль високої ліричної поезії. Адже опис весняної ночі зроблено в стилі поезії в прозі. Мопассан вживає слова і вирази із романтичної поезії: *une splendeur de clair de lune* (у Щурата: повільне лагідного світла [3, с.34]), *la grandiose et serene beauté* (в укр. перекладі: нагло величаво і спокійна краса [3, с.34]). Звернімо увагу на те, що епітети стоять перед означенням – це теж одна з ознак високого стилю.

Пейзажні замальовки Мопассана виконані в імпресіоністичній манері з широким використанням колористики, вражень зору, нюху й слуху, що передають життя у його русі. Прочитавши опис “облітої мерехтячим світлом рівнини, що наче купалася в якомусь ніжнім чарі” [3, с.35], можна уявити собі пейзажі Клода Моне чи Сіслея.

Розтлінна влада золота – тема багатьох новел письменника. Мопассана в першу чергу цікавило розкриття психології охоплених пристрастю наживи людей. Він показує, як гроші глибше проникають в село, викликаючи заздрість, спотворюючи людські взаємини. Цим привертала до себе увагу багатьох перекладачів новела “*Le petit fut*” (“Барилочка”), у Щурата – “Бочівка”.

Вона друкувалася декілька разів у Галичині під різними назвами у газетах, журнальних і книжкових виданнях. У щомісячному “Додатку” до газети “Батьківщина” в 1896 р. у Львові з’явилась “переробка” новели “Барилочка”. Прізвище автора не вказувалося, була тільки кінцева редакційна примітка “переробив з французької В.Савич”. Новелу перекладає Осип Маковей у 1892 р. в “Народнім часописі” (12 і 13 січня, №№ 290, 291). У 1896 р. ця новела з’являється в “Ділі” (28 жовтня, № 234) у перекладі Василя Щурата, а з цієї газети її передруковує І. Франко в книзі творів Мопассана “Дика пані і ін. оповідання” (1899). Через декілька років знаходимо її переклад у “Світовій Зірниці”, що виходила в Могилеві-Подільському (№№ 37, 39, 40 за 1906 р.), а ще пізніше нею займається Михайло Лозинський (“Нове слово”, Львів, 1913 за 29 і 30 жовтня №№ 344 і 345). Пізніший переклад зробила Лідія Івченкова [4, с.97-102].

Шинкар Шіко здійснює свій підступний план – оволодіває фермою тітки Маглуар, землі якої були поряд з його маєтком. Шіко, досягає свого, пе-

ретворивши жінку на п’яницю: стара п’яна замерзає в снігу, а шинкар дістає у спадок ферму. Мстячи пам’яті старої, з якою довелося стільки поводитись, Шіко врешті виявив своє дійсне, а не вдавене ставлення до сусідки: “Могла б ще яких десять літ пожити, чесна старуха, коби не та привичка” [3, с.21]. Переклад В.Щурата не зовсім відповідає оригіналу. Зворот “*s’était boissonnée*” слід було б перекласти “якби вона не розпилася”, бо ж стара почала пити аж під кінець її життя.

Характерною особливістю імпресіоністичної манери Мопассана є поглиблений психологізм і посилення ліричного начала.

Натуралістичні та імпресіоністичні прийоми, що сприяли прагненню найбільш достовірно відтворити життя, освоювати всі сфери індивідуалістичного буття людини, не тільки фізичного і не так фізичного, як духовного, вжиті у новелі “Каліка”. У ній автор показує благородний характер людини, що окалічила на війні, але залишилася на все життя щирою і відданою близьким любим друзям. Поручик Ревальєр був заручений з панною де Мандель. Молоді люди були закоханими і дуже щасливими.

Перо Мопассана стисло й лаконічне, без зайвого нагромадження деталей. Лаконізм викладу імпонує В.Щурату. Перекладач відразу вводить читача в хід подій, відтворює сюжет, побудований на найбуденніших фактах, звичайнісіньких подіях, зустрічах і враженнях. Не достеменно і точна, а перетворена, організована творчою уявою, комбінаціями думки і художнього узагальнення передача життєвого факту складає для нього сутність творчого акту.

Іншою виявляється реальність. Повернувшись з війни калікою (залишився без обох ніг), Ревальєр звільняє панну де Мандель від даної обіцянки. “Я ніколи і нізащо в світі не пристав би на те, щоб вона була мені жінкою. Хіба се можна? Люди не побираються для того, щоб показати перед світом свою благородність; чоловік жениться, щоб прожити всі дні, всі години, мінути і хвилі побіч другої людини; а коли сей чоловік такий каліка як я, тоді жінка виходить за нього, засуджує себе самохіть на муку, яка буде тривати до самої смерті!” [3, с.73-74]. Панна виходить заміж за пана де Флерель. У них трійко діточок: донечка і два синочки, саме їм везе подарунки Ревальєр.

Розв’язка була цілком несподіваною. Крізь відчинені дверцята купе, в якому їде каліка-офіцер, раптом просунулася пара рук, готових обійняти каліку. Це був Флерель з дружиною і дітьми. “Коли каліка зійшов на землю, всі діти кинулися обіймати його. Відтак рушили в дорогу” [3, с.75].

В.Щурат відтворив благородство героя, що жертвує своїми почуттями заради щастя коханої людини.

Темі любові присвячена ще одна новела зі збірки – “Ординанс” (“*L’ordonnance*”). У ній Мопассан змальовує трагедію молодої жінки, що, шукаючи особистого щастя, попадає в лапете негідного суб’єкта і, щоб не потонути в ганьбі, позбавляє себе життя.

Новела починається зі сцени похорону. “Поховали жінку полковника Лімузена, що два дні тому втопилася під час купелі. Він тяжко переживав цю втрату. Був то вже старець, худощавий, високий, з білим волосом і вусом” [3, с.49]. Минуло тільки три роки відтоді, коли він одружився з сиротою, донечкою давнього приятеля, полковника Сортіса.

Засобами української мови В.Щурат передає біль втрати. “З тремтячими колінами хитався над глибиною, що видавалася бездонна, над пропастью, в яку провалилося його серце і жите, все, що мав на землі” [3, с.49-50].

Із листа він дізнався правду, про підступність ординарця, що став коханцем його дружини. Не витримавши такої ганьби, молода дружина накладає на себе руки. Письменник робить висновок, що любов така ж нездоланна, як і смерть. Полковник Лімузен не може дозволити, щоб “ординанс, дужий, плечистий парень з рудавим вусом і хитрим виразом лица” [3, с.52], не був покараний за свій негідний вчинок. Він убиває свого ординарця. Переклад Василя Щурата передає увесь трагізм цієї ситуації, душевні переживання героїв.

Згідно з традицією перекладознавства кінця XIX ст. він переклав буквально назву новели “L’ordonance” – “ордонанс” (ординарець). Щурат використовує багато слів, що вживалися в народній мові на західноукраїнських землях: “бюрко”, “цвинтар”, “офіцер”, “рамя”, “вітець”, “видіти”, “тамтой” тощо. Ім’я ординарця передане українським “Пилип”. Західноукраїнські регіоналізми, які зустрічаються у перекладах, з точки зору сучасної нормативної мови у деяких випадках можуть сприйматися як архаїзми.

Зважаючи на тодішні традиції в перекладознавстві, можемо стверджувати, що Щуратові вдалося передати сюжетну канву твору, його певну настроєво-емоційну ауру.

Висока художня майстерність Гі де Мопассана імпонувала В.Щурату, який постійно піклувався про збагачення української культури кращими надбаннями із скарбниці світового красного письменства. Можемо стверджувати, що В.Щурат відносився до тієї когорти письменників, які добре знали і власну літературу, і літературу світову. Підтвердженням цьому є його переклади новел Мопассана. Основним матеріалом Щурата-перекладача було українське слово. Він вдало підбирав порівняння, гіперболи, використовував, як точні еквіваленти епітетів оригіналу, так і власне українські. Переклади В. Щурата сприяли збільшенню інтересу українських читачів до творчості Мопассана.

1. Данилин Ю. Жизнь и творчество Мопассана. – М.: Худож. лит., 1968. – 275 с.
2. Денисюк І. Жанрові проблеми новелістики // Розвиток жанрів в українській літературі XIX – поч. XX ст. – К.: Вища школа, 1986. – С. 6-49.
3. Гі де Мопассан. Дика пані / Пер. В.Щурат. – Львів, 1899. – 75 с.
4. Гі де Мопассан. Твори / Під ред. С.В.Савченка. – Т. VI. – К. – Х.: Книгоспілка, 1929. – 216 с.

5. Кониський О. Лист до “Зорі”, 1888 року // Рукописні фонди Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.
6. Мопассан. Твори. – К.: Книгоспілка, 1929. – 229 с.
7. Українка Леся: Твори в 5-ти тт. – Т.5. – К.: Держ. вид. худ. літ., 1956. – 863 с.
8. Guy de Maupassant. Contes et nouvelles choisies. – Moscou: Progrès, 1976. – 125 p.
9. Guy de Maupassant. Miss Harriet. – Paris, s.a. – 330 p.

Nadia Lashchyk

SHORT STORIES BY GUY DE MAUPASSANT IN V.SHCHURAT'S TRANSLATION

The article presents the analysis of the short stories *La mère Sauvage*, *Clair de Lune*, *Le petit fut*, *L'ordonance*, *Le mutilé* by Guy de Maupassant translated into Ukrainian by Vasyl Shchurat. It reveals the artistic skill of the translator who enriched the Ukrainian culture with the best works of world literature.